

nutně přenášejí. Jako minula doba ryziho ekonomického liberalismu, který konec konců ponechal v zemích, kde byl nastolen, kulturu na pospas hře sil, jimž poskytl volné pole, minula i doba, kdy existence kulturní politiky, především vnitřní a odvozené i zahraniční, byla státem považována za cosi zcela neúčelného a zbytečného. Dnešní kapitalistické státy, a jmenovitě ty nejpokrokovější z nich, začínají své kulturní politice připisovat význam, který jí patří, a nejednou si tu počínají až kupodivu znamenitě. Myslí přitom většinou nikoli na to, jak uškodit jiným, ale na to, jak prospět sobě doma. A z výsledků, kterých na základě této úvahy dosahují, se rodí i prestiž, kterou získávají venku.

JSOU MEZINÁRODNÍ VZTAHY VĚDOU?

Alexandr Ort

Rychlý rozvoj společenských věd v poslední době a zvláště zahájená diskuse o politických vědách v Československu otevřely nové možnosti diskusím a výzkumu v oblasti mezinárodních vztahů.

Před odborníky se tyčí velký souhrn otázek teoretického charakteru, jejichž ujasnění by konec konců mělo umožnit konečnou odpověď i na základní otázku, jsou-li mezinárodní vztahy samostatnou vědou a nebo — jaké je postavení výzkumu mezinárodních vztahů v dnešním systému věd.

Konkrétní výzkum mezinárodních vztahů se provádí na mnoha místech, objevily se i pokusy o řešení řady teoretických problémů, avšak dosud není vyjasněna otázka zařazení výzkumu mezinárodních vztahů mezi ostatní společenské vědy. Odpověď na tyto otázky by měli dát především odborníci zabývající se výzkumem mezinárodních vztahů, neboť teprve po této odpovědi je možno požadovat některá opatření rázu administrativního, jako je uznání vědeckých hodnot v této oblasti, speciální výuky a podobně.

■

Pokusíme-li se hledat odpověď na tuto základní otázku, je třeba nejprve si ujasnit, co chápeme pod pojmem *mezinárodní vztahy*.

Právě tak minul čas mýtu o všemocnosti ideologie a o účelovosti veškerého kulturního počínání (jež se tak měnilo v počínání zcela nekulturní) a minula i doba, kdy se věřilo ve výlučně ideologicky definovanou kulturní politiku jako všelék. Socialistický stát musí mít kulturní politiku, vnitřní i zahraniční. A jako to, co podniká v oblasti ekonomické, ani jeho kulturní politika už nebude definována zásadní diametrální odlišností od západní praxe, nýbrž převezme to nejlepší, co tato praxe ve svých proměnách za dvě stiletá přinesla, a bude to rozvíjet směrem, kam se ona, podřízena stále ještě příliš diktátu peněžních vztahů, už povznést nemůže. Tak to asi myslel Marx.

Přidržíme-li se pojetí většinou používaného v západní literatuře, bylo by možno chápat mezinárodní vztahy ve smyslu mezinárodních vztahů politických, a pak je vcelku správná snaha zařadit jejich výzkum do oblasti politické vědy. Tak také činí značná část badatelů a tomu odpovídá i charakteristika, jíž se řídí UNESCO v přístupu k Mezinárodní asociaci politické vědy, která je jeho přidruženou organizací. Zde mezinárodní vztahy jsou zařazeny jako čtvrtý bod programu činnosti této organizace. Ten zahrnuje v podstatě čtyři okruhy otázek: první se týká politické teorie, druhý státního mechanismu, třetí politických stran, zájmových skupin a veřejného mínění, čtvrtý pak, který nás zvláště zajímá, shrnuje pod celkovým označením „mezinárodní vztahy“ tři oddíly: mezinárodní politiku, mezinárodní organizace a správu a mezinárodní právo.

Z rozdělení je na první pohled patrné, že jde o jistý kompromis, neboť k problémům nepochybně politického charakteru, které se skrývají pod pojmem mezinárodní politika, se připojuje určitý souhrn složitých otázek přenášejících některé problémy vnitropolitického života, jako například správu, do oblasti mezinárodní. Třetí část je nepochybně nejspornější, neboť i když připustíme, že mezinárodní právo se velmi podstatně liší od ostatních

oblastí právní vědy, jen velmi těžko je lze zařazovat do politické vědy.

Na druhé straně je třeba ocenit, že si autoři velmi dobře uvědomovali, že mezinárodní vztahy nelze omezit jen na mezinárodní politiku nebo politické mezinárodní vztahy a svým, i když sporným pojetím přece jen upozornili na jistou komplexnost tohoto problému. Slepá ulička, do níž se dostali, vyplývá z toho, že se pokusili o charakteristiku mezinárodních vztahů už za předem dané situace, podle níž se měly mezinárodní vztahy zařadit do politické vědy. Je to do jisté míry pochopitelné, neboť nově vytvářená věda se snažila zajistit si pro sebe dostatečný prostor, a navíc politické aspekty mezinárodních vztahů, které patří k nejdůležitějším a v nichž se do určitého stupně promítají i všechny další aspekty, nepochybně do politické vědy patří a dosud nebyly nikde řádně zkoumány.

Avšak právě tento fakt vede opět k vážné nepřesnosti. Podřízení mezinárodních vztahů politické vědě nutně vede k jejich zúženému chápání jen jako vztahů politických, eventuálně kulturních. Velmi těžko je možno předpokládat, že by do takto pojatých mezinárodních vztahů jako součásti politické vědy mohly být počítány i mezinárodní hospodářské vztahy, jejichž význam se v dnešním světě nikdo neodvážil popírat a ve světové politice jejich vliv neobyčejně rychle roste.

Vymezení předmětu mezinárodních vztahů, za něž lze například pojímat rozdělení politické vědy v koncepci UNESCO, se zdá značně úzké a ne plně odpovídající složitosti a komplexnosti současné reality. Avšak ani jiná pojetí, usilující o vytvoření samostatné vědy — mezinárodních vztahů, se nedostala o mnoho dál, neboť převážná většina z nich se také více či méně omezuje na mezinárodní vztahy politické, které chápe buď samostatně, nebo jako oblast, do níž se promítají ostatní aspekty mezinárodních vztahů.

Zřejmě nejbliž k postižení složitosti a komplexnosti předmětu mezinárodních vztahů se dostávají marxističtí teoretikové v socialistických zemích. V Československu, Jugoslávii, NDR, Polsku, Sovětském svazu a postupně i v dalších zemích jsou speciální výzkumná pracoviště zabývající se problémy mezinárodních vztahů, a je

tedy logické, že tam přistoupili i k řešení některých teoretických otázek.

Vcelku je možno říci, že se marxističtí odborníci v těchto státech shodují v tom, že mezinárodní vztahy jsou komplexem politických, hospodářských, kulturních, právních, ideologických, vojenských a dalších vztahů jak mezi národy a státy, tak i mezi dalšími silami a organizacemi ve světovém měřítku. Marxistické pojetí, chápající vzájemnou souvislost politických, hospodářských a dalších aspektů jako základ vědeckého přístupu ke zkoumání společenské reality, nepochybně pomáhá k tomuto společnému základnímu hledisku i v oblasti výzkumu mezinárodních vztahů.

Marxističtí odborníci mezinárodních vztahů vidí předmět mezinárodních vztahů jako komplex politických, hospodářských, kulturních, právních, ideologických, vojenských a dalších faktorů, což je nutně vede k jinému závěru než většinu nemarxistických odborníků. Z tohoto hlediska nelze mezinárodní vztahy podřítit politické vědě, ale je třeba jejich výzkum chápat jako multidisciplinární, opírající se o řadu věd, především o politickou vědu, ekonomii, právo ap. Vyžaduje si to zkoumaná realita a tomu je třeba se podřítit.

Komplexnost mezinárodních vztahů však nelze chápat jen z hlediska této multidisciplinarity, ale je třeba vidět i to, že dřívější pojetí, především právnické, vycházející v podstatě z mezistátních styků a pokládající za subjekty mezinárodních vztahů jen státy nebo mezinárodní organizace je současným vývojem značně překonáno. Dřívější skutečnost, že jednotlivé národní společnosti žijící ve vlastních státech byly od sebe značně vzdáleny, je dnes překonána tím, že vlivem rozvoje vědy a techniky se svět zdánlivě zmenšuje a vzájemný vztah a poznání je daleko těsnější a užší, ať již prostřednictvím filmu, rozhlasu a televize nebo neobyčejným rozmachem turistiky. I z tohoto hlediska je třeba mít na mysli komplexnost mezinárodních vztahů při jakémkoli výzkumu.

Omezoval-li se dříve výzkum jen na mezistátní styky, a nevýraznějším dokladem toho jsou starší školy mezinárodního práva, musí se dnešní výzkum mezinárodních vztahů zabývat řadou nových

hledisek zasahujících do oblasti psychologie, sociologie a jiných věd. Není proto náhodou, že i odborníci těchto věd zaměřují svou pozornost na různé aspekty mezinárodních vztahů a doplňují a upřesňují tak výzkum mezinárodních vztahů.

Toto komplexní pojetí mezinárodních vztahů, rozmanitost přístupu, odpovídající různým vědám a vědním oborům, klade na výzkum a na odborníky mezinárodních vztahů mimořádné nároky. Jen velmi málo odborníků může plně postihnout všechny nejrůznější metody a poznatky vědních oborů, které se podílejí na výzkumu mezinárodních vztahů, a proto v tomto oboru více než kdekoli jinde se přímo nabízí a vnucuje týmová forma výzkumné práce.

Pracovní týmy mohou být sestaveny různým způsobem, především vertikálně nebo horizontálně. V případě výzkumu mezinárodních vztahů musí jít o tým mezioborový, kde by odborníci různých věd hledali společně odpověď na otázky vycházející z téhož základu.

Zaměření na týmovou práci nikterak neznamená, že by nebylo třeba odborníků na mezinárodní vztahy. Právě naopak, avšak zdá se, že vyhovět naléhavým potřebám praxe, která od vědeckých pracovníků očekává odpovědi na složité otázky dneška co nejdříve, je možno v dohledné době plně jen formou týmového zpracování některých problémů. Výchova odborníků pro výzkum mezinárodních vztahů, která by neměla zaostávat, musí mít na paměti tuto komplexnost předmětu, a proto nezbytnost multidisciplinarity.

V Sovětském svazu již dochází k cílevědomé výchově *meždunarodniků* a i práce některých ústavů jde tímto směrem. Kromě týmů odborníků z různých vědních oborů pracují na výzkumu mezinárodních vztahů i specialisté, *meždunarodnici*. K podobnému procesu dochází i v dalších socialistických zemích, avšak zde dosud nebyl nalezen speciální výraz pro odborníky mezinárodních vztahů.

Z dosud uvedeného vyplývá, že výzkumu mezinárodních vztahů i teoretickým otázkám s nimi spojeným se věnuje v socialistických zemích velká pozornost a že ve většině z nich se postupně, *via facti*, začínají mezinárodní vztahy pojímat jako samostatná věda.

Věc je poměrně snadná, pokud jde

o předmět. Zde je shoda téměř úplná. Složitější je problém v otázkách metody. Není sporu o tom, že ekonom zabývající se hospodářskými mezinárodními vztahy pracuje metodou ekonomické vědy, právník metodami právníckými a podobně. Odborník zabývající se politickými problémy nemůže nebrat v úvahu metodu politické vědy, i když v této otázce zůstává ještě velmi mnoho k vyjasnění. Sociolog se zabývá mezinárodními vztahy z hlediska sociologie a používá přitom metody vlastní jeho vědě, stejně tak jako historik mezinárodních vztahů se v otázce metody prakticky ničím neliší od toho, kdo se zabývá nejnovějšími světovými dějiny.

Z tohoto hlediska se zdá, že nelze najít společnou metodu pro mezinárodní vztahy jako vědu. Avšak při bližším zkoumání se ukáže, že ekonom zabývající se mezinárodními vztahy se často svou metodou práce přiblíží více politologovi orientovanému na mezinárodní vztahy než ekonomu zabývajícímu se teoretickými otázkami politické ekonomie nebo plánování a podobně. V mnoha případech si společný předmět vyžaduje přiblížení metod, i když se vychází zásadně z rozličných věd nebo vědních oborů.

Je pravděpodobně dnes poněkud předčasně pokusit se dovést tuto úvahu k závěru. Avšak zdá se téměř jisté, že v procesu konkrétních výzkumů mezinárodních vztahů z hlediska jednotlivých věd dojde postupně k vytvoření samostatné vědy s vlastní, speciální metodou práce. Rozhodně není tato perspektiva nijak vyloučená a je spíše velmi pravděpodobná.

Současný rozvoj společenských věd ukazuje na jedné straně jistou další a prohlubující se specializaci, která vede k vytváření nových věd, většinou limitních, které si na stycích jednotlivých dosud známých věd dobývají prostor pro samostatnou existenci. Nelze však ani přehlédnout skutečnost, že komplexnost současného vývoje, a to jak uvnitř jednotlivých společností, tak i mezinárodně, často vyžaduje syntetický pohled, což vyvolává potřebu nové vědy nebo vědního oboru, jejichž přednost by nebyla v nějakém doplňujícím a upřesňujícím pohledu, ale právě naopak v komplexnosti přístupu.

Problém integrace věd nelze nepochybně omezit jen na oblast přírodních nebo

technických věd, ale i ve společenských vědách se tato otázka klade velmi naléhavě. Komplexnost problému, která dnes vyžaduje komplexnost přístupu na základě multidisciplinarity, nevylučuje, ba spíše provokuje k postupné integraci některých věd, a tím opět otevírá cestu vytvoření samostatné vědy — mezinárodních vztahů.

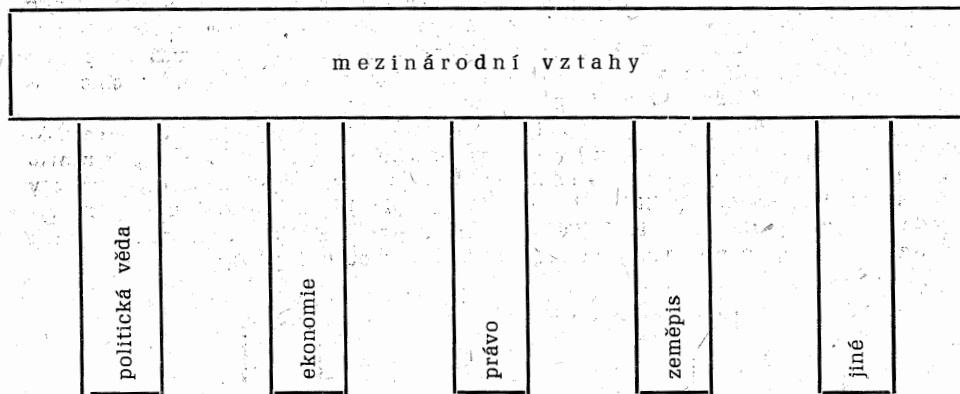
K podobnému závěru se blíží i poznatky z konkrétního výzkumu mezinárodních vztahů, kde velmi často se hledá společně jedna odpověď na otázky z hlediska různých vědních oborů, a nakonec odpověď často již není jen multidisciplinární, ale interdisciplinární.

Zdá se tedy, že ve výzkumu se z nejrozličnějších stran a hledisek stále výrazněji prosazuje tendence k uznání mezinárodních vztahů jako samostatné vědy a k jejímu postupnému konstituování. Zůstává přitom vcelku jasné, že půjde o vě-

du společenskou, na niž se proto bude vztahovat řada problémů společných ostatním společenským vědám a před níž už dnes naléhavě vyrůstá problém jejího vztahu k jednotlivým již uznávaným společenským vědám.

■
Otázka poměru mezinárodních vztahů k ostatním společenským vědám je na jedné straně problémem podřízenosti nebo nadřazenosti, na druhé straně vzájemného překrývání nebo doplňování.

V jednom období se v Československu komplexnost mezinárodních vztahů chápala tak, že mezinárodní vztahy jsou v jistém smyslu nadřazeny některým společenským vědám. Graficky zázorněno, vypadalo toto pojetí asi takto (počet jednotlivých věd a jejich oborů přitom není chápán jako vyčerpávající, jde jen o nejvýraznější příklady):

Vycházelo z toho, že jednotlivé vědy se částečně zabývají i mezinárodními otázkami a že komplexní přístup ze strany mezinárodních vztahů znamená shrnutí těchto poznatků, jejich utřídění, a v tom byla chápána nadřazenost mezinárodních vztahů ostatním společenským vědám, přesněji řečeno, některým jejich oborům speciálně se zabývajícím mezinárodními problémy.

Chápání podřízenosti mezinárodních vztahů jednotlivým vědám vyplývá například z pojetí UNESCO, kde jsou mezinárodní vztahy pojímány jako součást politické vědy. Podobně a velmi silně zdůrazňovali tuto podřízenost ekonomové,

jednoznačně označující hospodářské mezinárodní vztahy za součást ekonomie a odmítající často jakoukoli spolupráci s ostatními vědními obory.

Na první pohled je jasné, že toto pojetí je v zásadním rozporu s komplexním přístupem k řešení mezinárodních vztahů a odpovídá názoru těch, kdo v mezinárodních vztazích nevidí samostatnou vědu a ani v budoucnu o takovém vývoji příliš neuvažují.

Zde je třeba se poněkud zamyslet nad otázkou, vyčerpávají-li například hospodářské mezinárodní vztahy celé mezinárodní problematiku v oblasti ekonomického výzkumu. Zde je shoda s většinou

ekonomů na negativní odpovědi. Hospodářské mezinárodní vztahy jsou jen částí této problematiky, kterou se v celkovém pojetí zabývá výzkum světového hospodářství. A o potřebnosti a oprávněnosti tohoto vědního oboru se zatím neobjevily větší spory.

Vzhledem k tomu, že hospodářské a politické aspekty mezinárodních vztahů jsou ve velmi těsné souvislosti a patří k nejvýznamnějším faktorům v mezinárodních vztazích, nabízí se zde pokus o analogický přístup.

Je možno říci, že politické mezinárodní vztahy plně vyčerpávají mezinárodní problematiku politické vědy? Z pojetí UNESCO je zřejmé, že pro autory vyvstala tato otázka velmi naléhavě a že na ni hledali odpověď. I v jejich pojetí se ukazuje jistý rozdíl v přístupu k politické problematice (označované jako mezinárodní politika) a k širšímu pojetí mezinárodních vztahů.

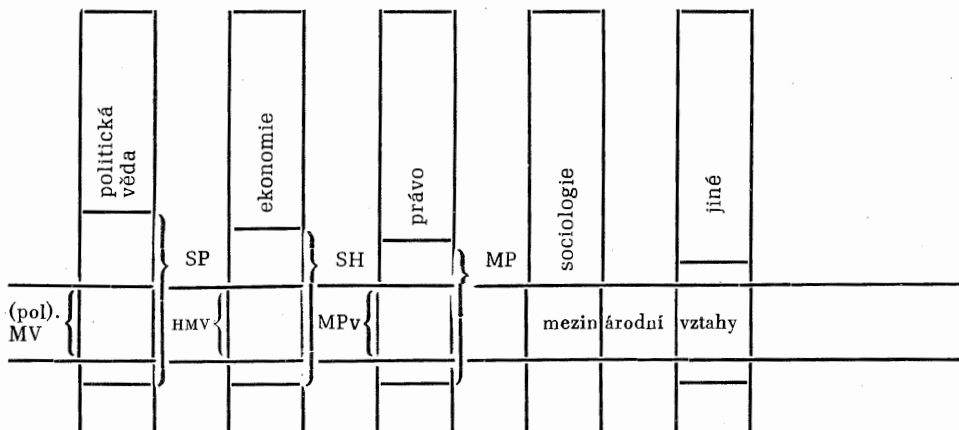
Zde se rýsuje jistá analogie s oblastí ekonomické vědy. Mezinárodní politika není zřejmě plně totéž co mezinárodní vztahy (politické). Zdá se však, že použití termínu mezinárodní, který je sám o sobě velmi problematický a složitý (mezinárodní nebo mezistátní apod.), nebylo nejvhodnější a že by bylo lépe obrátit se k termínu světová politika, který se stále více prosazuje ve světové literatuře. Navíc se zdá, že podobně jako svě-

tové hospodářství by pojem světová politika přesněji vystihl komplexnost i tohoto jevu.

Mezinárodní vztahy většinou vedou k pojetí, v němž se přeceňují vztahové aspekty a podceňují vlivy například vnitropolitické, které často mají nejen pro zahraniční politiku, ale přímo i pro mezinárodní vztahy mimořádný význam. Světová politika by se nepochybně musela podrobněji zabývat nejen vztahovým aspektem, ale věnovat i velkou pozornost těmto faktorům, jež k ní nepochybně náležejí.

Přijmeme-li pojem světová politika v tomto širokém a komplexním pojetí, je jasné, že mezinárodní vztahy politické jsou jen částí světové politiky. Analogicky by to odpovídalo i vztahu světového hospodářství jako širšího přístupu k hospodářským mezinárodním vztahům, jež se jeví jako jeho součást. U jiných vědních oborů pravděpodobně bude tento vztah analogický, například mezinárodní právo se neomezuje jen na právní přístup k mezinárodním vztahům, ale snaží se postihnout celou složitou světovou problematiku.

V tomto pojetí vztah jednotlivých aspektů mezinárodních vztahů k příslušným vědám je možno opět znázornit graficky (i zde jde jen o uvedení některých výrazných příkladů a počet věd a jejich oborů je možno doplnit):

MV = mezinárodní vztahy politické
 HMP = hospodářské mezinárodní vztahy
 MPV = právní aspekty mezinárodních vztahů

SP — světová politika
 SH = světové hospodářství
 MP = mezinárodní právo

Z grafu je vidět, že společný předmět, jímž mezinárodní vztahy jsou, se různě promítá do jednotlivých věd a buď se s jejich vědním oborem věnovaným této problematice ztotožňuje nebo je jeho významnou součástí.

Nedostatkem grafu je nezařazení dějin na jedné straně a filosofie na straně druhé. Do grafu není kam zařadit teorii mezinárodních vztahů, jež je nezbytnou součástí této problematiky, chceme-li mezinárodní vztahy chápat jako vědu.

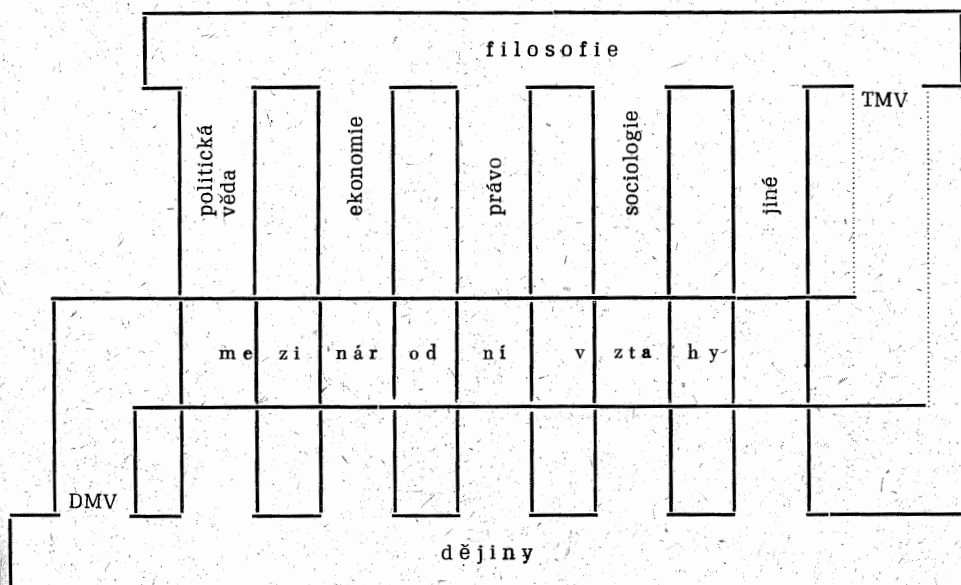
Na druhé straně graf částečně naznačuje řešení vzájemného vztahu hlavních věd a vědních oborů, které se mezinárodními vztahy zabývají nebo se jich nějakým způsobem dotýkají. Graf je pochopitelně možno rozšířit na řadu dalších věd a vědních oborů, avšak i tento omezující přístup dává možnost pochopit zásadní přístup k této problematice.

Z dosavadního rozboru vyplývá, že nelze mezinárodní vztahy v komplexním pojetí zařadit do žádné ze společenských věd, že mezinárodní vztahy tvoří samostatný, vcelku jasně vymezený předmět studia, že metodou se výzkum různých odborníků zabývajících se mezinárodními vztahy značně přibližuje, že v mnoha zemích se postupně vytváří zvláštní odborník pro výzkum mezinárodních vztahů a že se výzkum mezinárodních vztahů stává stále rozsáhlejším a fundovanějším.

Tyto závěry však plně neodpovídají na otázku, jsou-li mezinárodní vztahy vědou. Při zachování maximální serióznosti a umírněnosti lze oprávněně konstatovat, že se množí nejen tendence k uznání mezinárodních vztahů za samostatnou vědu, ale i že výsledky konkrétního výzkumu problematiky mezinárodních vztahů v řadě zemí dávají předpoklady pro kladné zodpovězení položené otázky.

K jednoznačnému jejímu zodpovězení dosud chybí dobře rozpracovaný systém mezinárodních vztahů, včetně odpovědí na řadu otázek teorie i metody. Diskuse, k níž došlo ve skupině odborníků na bruselském sjezdu Mezinárodní asociace politické vědy v září 1967, jasně ukázala, že nezodpovězených otázek je více než těch, v nichž už je plně jasno. Navíc existuje řada škol, které zdůrazňují nejrozdílnější aspekty výzkumu a jsou potom těmto hlediskům příliš poplatny (psychologická škola, sociologická škola, právnícký, politologický, ekonomický aj. přístup).

Shrneme-li dosavadní výzkumy problematiky mezinárodních vztahů i závěry z řady teoretických diskusí, k nimž došlo v socialistických zemích, je možno dnešní situaci, na níž je výzkum mezinárodních vztahů, a tím i odpověď na položenou otázku opět charakterizovat grafem:

TMV = teorie mezinárodních vztahů

DMV = dějiny mezinárodních vztahů

Graf vychází z předchozího, určujícího vztahu mezinárodních vztahů k jednotlivým vědám a vědním oborům a doplňuje spojení mezinárodních vztahů s dějinami, z nichž musí mezinárodní vztahy jako věda pochopitelně vycházet. Spojení a vzájemné působení jednotlivých věd je složitější a komplikovanější a graf se omezuje jen na vystižení vztahů jednotlivých věd a vědních oborů k mezinárodním vztahům, mají-li být uznány za samostatnou vědu.

Teoretické části jednotlivých věd mají velmi mnoho společného s filosofií a do značné míry tvoří její součást. Nepochybně i teorie mezinárodních vztahů patří do této úzké souvislosti s filosofií. Vyčárkované spojení teorie mezinárodních vztahů s ostatní částí grafu označující oblasti

konkrétního výzkumu mezinárodních vztahů má naznačit jistou diskutabilnost, která nepochybně zůstává v pokusu zodpovědět naši otázku kladně.

Shrneme-li vše, co mluví pro i proti existenci mezinárodních vztahů jako samostatné vědy, je jasné, že převládají momenty kladné. Nelze však přehlédnout řadu oprávněných námitek, a proto je třeba s definitivní odpovědí poněkud ještě posečkat. Nejprve je třeba vypracovat co největší počet nejrůznějších studií z oblasti mezinárodních vztahů, zabývajících se jak konkrétními problémy mezinárodních vztahů, tak teoretickými otázkami, a na základě těchto poznatků a závěrů bude možno definitivně prosadit uznání mezinárodních vztahů jako samostatné vědy.

„MEZÍ NUKLEÁRNÍ ROVNOVÁHA“ A VÝZKUM MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Karel Černý

V *Mezinárodních vztazích* č. 3/1967 uveřejnil dr. Josef Pokštefl článek o mezinárodních vztazích v současné etapě mezinárodních vztahů. Souhlasím s jeho vývody, považuji je za velmi aktuální a domnívám se, že se dotkl nejzávažnějších aspektů ovlivňujících jak politická rozhodnutí, tak i výzkum konkrétních mezinárodních situací. Oblast mezinárodních vztahů bývá v poslední době často označována za složitou.¹⁾ Její studium se stalo také složitějším. O to víc důvodů, abychom se zabývali příčinami této složitosti. Právě v tomto směru vidím hlavní význam stati J. Pokštefla, jakož i díla Oldřicha Mahlera *Poměr sil a strategie západu*, o jehož částech nedávno proběhla diskuse na stránkách Mezinárodní politiky.²⁾ Objevují se však i další práce o poměru sil, jako doktorská disertace dr. Karla Rottera³⁾ k širší problematice koexistence mezi antagonistickými světovými systémy. Všechno nasvědčuje tomu, že uzrál problém teoretického zkoumání všech aspektů nynější rovnováhy sil ve světě, tedy jejich specifických, dříve se nevyskytovaných charakteristických rysů. Považuji odhalení příčin a důsledků těchto specifických rysů za nepo-

stradatelné východisko při zkoumání konkrétních situací v mezinárodní politice. Domnívám se, že to je také klíč k pochopení rostoucího množství paradoxních jevů, střetávání a zase prolínání zájmů antagonistických seskupení.⁴⁾

J. Pokštefl se zabývá především tou specifičností nynější rovnováhy sil, jež souvisí s objevem termonukleárních zbraní, jejich nosičů na libovolné vzdálenosti a s jejich hromaděním a šířením. Je to tedy především aspekt vojensko-strategický: Celým jeho článkem prolíná ovšem myšlenka, že rovnováha sil má i jiné aspekty, především politické a hospodář-

¹⁾ Viz naposledy projev L. Brežněva na slavnostním shromáždění k 50. výročí VŘSR dne 3. listopadu 1967, *Rudé právo*, 4. 11. 1967, str. 3.

²⁾ *Mezinárodní politika*, ročník X, čísla 7, 8, 12; ročník XI, čísla 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

³⁾ Viz též K. Rotter, *Výstavba socialismu v ČSSR v podmínkách koexistence socialismu a imperialismu*, Acta Universitatis Carolinae Oeconomica I, 1967, str. 11.

⁴⁾ Viz též článek *The Multi-Superpower World*, *Economist*, č. 6478, 21—27, říjen 1967, str. 254 a další.